

Qoraqalpoq baxshichiligi va jirav yoʻnalishida vokal sanʼatini rivojlantirish prinsiplari va pedagogika texnologiyalari

Gulbahar Baltabaevna Isaeva
Buxoro psixologiya va chet tillar instituti

Annotatsiya: Maqolada baxshi va jirav kuylash sirlari hamda maktabda jirov va baxshi qoʻshiqlarini oʻrganishda qoʻllaniladigan pedagogik texnologiyalar ochib berilgan. Har qanday texnologiya u yoki bu darajada ilmiy gʻoyalar, qoidalar va nazariyalarni amaliyotga tatbiq etishga qaratilgan. Shuning uchun taʼlim texnologiyasi fan va amaliyot oʻrtasida oraliq oʻrinni egallaydi. Qoraqalpogʻistonda baxshi - baxsi deb ataladi. Oʻrta Osiyodagi turkiy xalqlar orasida xalq ogʻzaki ijodi ijrochisi, odatda bayramlarda chiqish qiladi. Baxshining ajralmas qismi dutor, uzun boʻyinli, ikki ichak yoki neylon torli, noksimon rezonatorli torli cholgʻu asbobi yoritib berilgan.

Kalit soʻzlar: pedagogik texnologiya, sanʼat, mahorat, mahorat, baxshi, jirav, folklor, xalq xonandasi, amaliyotda nazariya

Principles and pedagogical technologies for the development of vocal art in the Karakalpak singing and zhirav direction

Gulbahar Baltabaevna Isayeva
Bukhara Institute of Psychology and Foreign Languages

Abstract: The article reveals the secrets of bakhshi and zhirav singing and pedagogical technologies that are used in the study of zhirav songs and bakhshi songs at school. Any technology is aimed at implementing scientific ideas, provisions, and theories in practice to one degree or another. Therefore, pedagogical technology occupies an intermediate position between science and practice. In Karakalpakstan, bakhshi is called bahsi - a folk singer, a performer of folklore among the Turkic peoples of Central Asia, usually performing at holidays. An integral part of the bakhshi is the dutar, a stringed plucked musical instrument with a long neck, two gut or nylon strings and a pear-shaped resonator.

Keywords: pedagogical technology, art, skill, ability, bakhshi, jirav, folklore, folk singer, theory in practice

Pedagogik texnologiya (qadimgi yunon tilidan techno - sanʼat, mahorat; logos - soʻz, taʼlim) - taʼlim jarayonida eʼlon qilingan psixologik meʼyorlar asosida tizimli ravishda qoʻllaniladigan shakllar, usullar, oʻqitish texnikasi va tarbiya vositalarining

maxsus majmui. Pedagogik tamoyillar , har doim qabul qilinadigan og‘ish standarti bilan bashorat qilingan ta’lim natijasiga erishishga olib keladi.

Pedagogik texnologiyalar turli sabablarga ko‘ra farq qilishi mumkin:

kelib chiqish manbasi bo‘yicha (pedagogik tajriba yoki ilmiy kontseptsiya asosida);

maqсад va vazifalarga muvofiq (bilimlarni o‘zlashtirish va mustahkamlash, shaxsiy fazilatlarni tarbiyalash va rivojlantirish, takomillashtirishga qarab;

pedagogik vositalarning imkoniyatlariga ko‘ra (qaysi ta’sir vositalari eng yaxshi natija berishiga qarab);

o‘qituvchining texnologiya yordamida bajaradigan funktsiyalariga ko‘ra (diagnostika funktsiyalari, nizolarni boshqarish funktsiyalari), pedagogik jarayonning qaysi tomonida ma’lum bir texnologiya "xizmat ko‘rsatishi" va boshqalarni hisobga olgan holda amalga oshiriladi.

Har qanday texnologiya u yoki bu darajada ilmiy g‘oyalar, qoidalar va nazariyalarni amaliyotga tatbiq etishga qaratilgan bo‘ladi. Shuning uchun ta’lim texnologiyasi fan va amaliyot o‘rtasida bog‘lovchilik vazifasini bajaradi.

“Ta’lim texnologiyalarini aniq va ravshan qilib tushuntirib bergan olim G. Selevkoga tegishli. Guruhlar va kichik guruhlar ichida u ko‘pincha o‘quv jarayonini sinf-dars tashkil etishga muqobil bo‘lgan yuzga yaqin doktrinalari maqola sifatida e’lon qilingan bo‘lib, mustaqil pedagogik texnologiyalarga aniqlik kiritdi.

• Pedagogik jarayonning insonparvarlik va shaxsiy yo‘nalishiga asoslangan pedagogik texnologiyalar;

• o‘quvchilar faoliyatini faollashtirish va intensivlashtirishga asoslangan pedagogik texnologiyalar (faol o‘qitish usullari);

• ta’lim jarayonini boshqarish va tashkil etish samaradorligiga asoslangan pedagogik texnologiyalar;

• materialni didaktik takomillashtirish va qayta qurishga asoslangan pedagogik texnologiyalar;

• fan pedagogik texnologiyalari;

• muqobil texnologiyalar;

• Tabiatga mos texnologiyalar;

• Rivojlantiruvchi ta’lim texnologiyalari;

• yangi va zamonaviy axborot vositalaridan foydalanishga asoslangan pedagogik texnologiyalar;

• Ijtimoiy va ta’lim texnologiyalari;

• Ta’lim texnologiyalari;

• mualliflik huquqi maktablarining pedagogik texnologiyalari;

• Maktab ichidagi boshqaruv texnologiyalari.

Vokal texnikasi bo'yicha o'rganish yo'nalishlari musiqa nazariyasi va musiqashunoslik, musiqa tarixi, diksiya va yakkaxon va ansambl qo'shiqlariga qaratilgan darslarni o'z ichiga oladi. Qo'shiq aytish jarayonida musiqiy qobiliyatlar - tembr va dinamik eshitish, modal tuyg'u – ya'ni, ladni his qilish, musiqiy va obrazli fikrlash, musiqiy xotirani rivojlantirish kerakligi uqtiriladi. Vokal qo'shiqlarini kuylaganda - inson ovozidan foydalana olish qanday bo'lishi kerakligi ko'rsatib berilgan. Ba'zan qo'shiqqa jo'r bo'ladigan asboblardan foydalaniladi, lekin ovoz hamma vaqt ham muhim vazifani amalga oshiruvchi vosita sifatida qarash kerak bo'ladi. Odatda vokal musiqasini ijro etganda, cholg'u musiqasiga qarama-qarshi bo'lgan torli, yog'ochli, mis yoki zarbli cholg'u kabi asboblarning har qanday kombinatsiyasidan foydalaniladi, lekin bunda inson ovozi ishtirok etmaydi. Vokalchini professional darajada rivojlantirishi kerak bo'lgan zaruriy qobiliyatlari quyidagilardan iborat: ovoz chiqarish va ovozni boshqarish, nafas olish, diksiya, artikulyatsiya juda ham muhim o'rinda turadi. Ovoz ishlab chiqarish va ovoz muhandisligi vokalist tomonidan musiqiy materialni sifatli ijro etishning asosiy omillari hisoblanadi.

Vokal ko'nikmalari - vokal apparatidan maxsus amaliyot, mashg'ulot yoki o'rganishni talab qiladigan tarzda ishlatadigan va shuning uchun odatda dam olish yoki nutq terapiyasi maqsadlarida qo'llaniladigan usuldan tashqarida qo'llaniladigan vosita qobiliyatlari rivojlantirish bosh maqsad hisoblanadi. Qo'shiq aytish eshitish va ritm hissini rivojlantiradi. Vokal darslari xotirani yaxshilaydi, improvizatsiya qobiliyatini rivojlantiradi, nutq faolligini rag'batlantiradi va nafas olishni normallashtiradi, nafas olish kasalliklarining oldini olish uchun foydalidir. Vokal musiqasini ijro etganda - cholg'u asboblari inson ovozidan ustun bo'lmasligi yoki faqat hamrohlik qilib uni to'ldirishi kerak, ba'zan esa musiqa asboblari unga jo'r bo'lmaydi va u kapella deb yuritiladi. Katta janrlar - musiqali-dramatik asar, oratoriya, o'rta janrlar - kantata, vokal sikli, liturgiya, xor konserti, kichik - vokal miniatyurasi (qo'shiq, va boshqalar) qo'shiq janrining ko'rinishlari hisoblanadi.

Vokal turlari: akademik, estrada, jazz, rok va ekstremal akademik vokal - opera, kamera va klassik musiqada qo'llaniladigan an'anaviy qo'shiq uslubidan tashqari baxshichilik san'ati va jirov kabi qo'shiq aytish janrlari mavjud. Akademik vokalning xususiyatlari: har bir aytilgan so'zni tushunishga imkon beruvchi benuqson diksiya bilan ijro etilishi talab qilinadi. Vokal - elastik nafas olish, muvozanatli va esda qolarli tembr bilan ovozni ongli ravishda boshqarish san'atidir. Nafas olish va chiqarish san'ati, qulay ovozni shakllantirish uchun maqbul akustik sharoitlarni yaratish, qo'shiq aytish mahorati va usullarini egallash, ularning musiqiy didi nuqtai nazaridan badiiy refraksiya qilish kerakligini talab qiladi.

Vokal musiqasi, yakka ovoz va ovozlar uchun har qanday janr, cholg'u jo'rligida yoki cholg'u jo'rlogisiz ijro etiladi. Monofonik musiqa (bitta melodik qatorga ega bo'lgan qo'shiq) va polifonik musiqa (bir vaqtning o'zida bir nechta kuylardan iborat

iborat bo'lgan turlarini) o'z ichiga oladi. Vokal daralaridan saboq oluvchilar uchun yosh cheklovlari yo'q. Agar sizda eshitish qobiliyati va ovoz bo'lsa, unda siz qirq yoshdan boshlab ham, hatto undan keyin ham qo'shiq aytishni o'rganishingiz mumkin.

Xo'sh, endi baxshi va jirov san'ati haqida gapiramiz. Baxshi - O'rta Osiyo turkiy xalqlari orasida xalq qo'shiqchisi, folklor ijrochisi. Baxshi- mo'g'ullar imperiyasida uyg'ur yozuvini yaxshi bilgan ruhoniylar kuylay olgan janr hisoblanadi. Baxshi - xalq "shifokori", cholg'u asboblari chalish va ashula aytish orqali insonlarni davolagan kishilar hisoblanilgan.

Baxshi (turkmanlarda bagshi; o'zbeklarda baxshi; qoraqalpoqlarda baxsi; qozoqlarda baksi; qirg'izlarda bakchi deb yuritilgan) - O'rta Osiyodagi turkiy xalqlar orasida xalq og'zaki ijodkori, folklor ijrochisi, odatda bayramlarda chiqish qiladi. Baxshining ajralmas qismi dutor, uzun bo'yinli, ikki ichak yoki neylon torli, noksimon rezonatorli torli cholg'u asbobidir. Baxshilar xalq dardini o'z qoshiqlari orqali bayon etishgan.

Xulosa qilib shuni aytish kerakki, ajdodlarimiz baxshilar aytgan qoshiqlarni sevib eshitishi, uni yoddan baxshilarga qo'shib kuylashi, bu nodir qo'shiqlarni asrab, yosh avlodga yetkazishimizga turtki bo'ladi. Shu tufayli jirov va baxshi qo'shiqlarini maktablarda, oliy ta'lim muassasalarida o'rganib, uni asrashga o'rgatishimiz kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. КБ Холиков. Проблематика музыкальной эстетики как фактическая сторона повествования. *Science and Education* 3 (5), 1556-1561
2. КБ Холиков. Тяготение основа-основ в музыкальной композиции. *Scientific progress* 2 (4), 459-464
3. КБ Холиков. Вокальная культура как психологический феномен. Актуальные вопросы психологии, педагогики, философии 2 (11), 118-121
4. КБ Холиков. О принципе аддитивности для построения музыкальных произведения. *Science and Education* 4 (7), 384-389
5. КБ Холиков. Важнейшие полифонические формы многоголосных произведений. *Scientific progress* 2 (4), 557-562
6. КБ Холиков. Уровень и качество усвоения предмета музыки, закрепление памяти и способности учащихся. *Science and Education* 5 (2), 452-458
7. КБ Холиков. Обученность педагогике к освоению учащихся сложным способам деятельности. *Science and Education* 5 (2), 445-451
8. КБ Холиков. Обязанности миелина, о левом и правом пороге миелина. *Science and Education* 5 (2), 33-44
9. КБ Холиков. Эффективные действия сквалан-углеводород тритерпенового ряда и амаранта к заболеваниям рака, опухоли. *Science and Education* 5 (2), 27-32

10. КБ Холиков. Педагогическое корректирование психологической готовности ребенка к обучению фортепиано в музыкальной школе. *Science and Education* 4 (7), 332-337
11. КБ Холиков. Защитный уровень мозга при загрузке тренировочных занятиях и музыкального моделирование реальных произведениях. *Science and Education* 4 (7), 269-276
12. КБ Холиков. Прослушка классической музыки и воздействия аксонов к нервной системе психологического и образовательного процесса. *Science and Education* 4 (7), 142-153
13. КБ Холиков. Новые мышление инновационной деятельности по музыкальной культуры в вузах Узбекистана. *Science and Education* 4 (7), 121-129
14. К.Б. Холиков. Отличие музыкальной культуры от музыкального искусства в контексте эстетика. *Science and Education* 3 (5), 1562-1569.
15. КБ Холиков. Модели информационного влияния на музыку управления и противоборства. *Science and Education* 4 (7), 396-401
16. КБ Холиков. Измерение эмоции при разучивании музыки, функция компонентного процессного подхода психологического музыкального развития. *Science and Education* 4 (7), 240-247
17. КБ Холиков. Манера педагогической работы с детьми одарёнными возможностями. *Science and Education* 4 (7), 378-383
18. КБ Холиков. Внимания музыканта и узкое место захвата подавление повторения, сходство многовоксельного паттерна. *Science and Education* 4 (7), 182-188
19. КБ Холиков. Сравнение систематического принципа музыкально психологического формообразования в сложении музыки. *Science and Education* 4 (7), 232-239
20. КБ Холиков. Мозг и музыкальный разум, психологическая подготовка детей и взрослых к восприятию музыки. *Science and Education* 4 (7), 232-239
21. К.Б. Холиков. Музыка как релаксатор в работе мозга и ракурс ресурсов для решения музыкальных задач. *Science and Education*. 3 (3), 1026-1031.
22. КБ Холиков. Характеристика психологического анализа музыкальной формы, измерение ракурса музыкального мозга. *Science and Education* 4 (7), 214-222
23. КБ Холиков. Абстракция в представлении музыкально психологического нейровизуализации человека. *Science and Education* 4 (7), 252-259
24. КБ Холиков. Ответ на систему восприятия музыки и психологическая состояния музыканта. *Science and Education* 4 (7), 289-295

25. КБ Холиков. Проект волевого контроля музыканта и воспроизводимость музыкального произведения. *Science and Education* 4 (7), 189-197
26. КБ Холиков. Психика музыкальной культуры и связь функции головного мозга в музыкальном искусстве. *Science and Education* 4 (7), 260-268
27. КБ Холиков. Внимание и его действие обученному музыканту и оценка воспроизводимости тренировок. *Science and Education* 4 (7), 168-176
28. КБ Холиков. Рост аксонов в развивающийся музыкально психологического мозга в младшем школьном возрасте. *Science and Education* 4 (7), 223-231
29. КБ Холиков. Аксоны и дендриты в развивающийся музыкально психологического мозга. *Science and Education* 4 (7), 159-167
30. КБ Холиков. Фокус внимания и влияние коры височной доли в разучивании музыкального произведения. *Science and Education* 4 (7), 304-311
31. Axmatova, G. (2024). TA'LIM JARAYONIDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH SAMARDORLIGI. *Research and Implementation*.